

ЛАГОДІЄНКО Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій, ORCID ID: 0000-0001-9768-5488

ДЕМЧЕНКО Аліна Миколаївна, здобувач Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, ORCID ID: 0000-0001-6947-7024

СУСПІЛЬНІ ІНСТИТУТИ: СУТЬ, СТАН, ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОЇ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА

Лагодієнко В. В., Демченко А. М. Суспільні інститути: суть, стан, вплив на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва.

Вступ. Розвиток аграрної сфери економіки позитивно впливає на збільшення розміру національного ВВП України, а також визначає окремі тенденції функціонування господарського середовища деяких регіональних соціально-економічних систем. Забезпечення такого розвитку відбувається завдяки сформованому існуючому інституційному середовищу, що позитивним чином впливає на сталий розвиток аграрної сфери виробництва. Сучасний стан галузі вимагає більш активного застосування ефективних методів стимулювання економічного розвитку в рамках існуючих інституційних та неінституційних теорій.

Метою цієї статті є дослідження теоретико-методологічних засад суспільних інститутів, їх суті, стану, впливу на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва.

Результати. Уточнено основні функції інституцій у сучасній економічній системі. З огляду на методологію досліджень здійснено класифікацію інституцій на формальні й неформальні, а також на інституції першого, другого і третього порядку. Норми права є інструментом формалізації суспільних відносин, тому їх не можна відносити до неформальних інститутів. Швидше неформальними інститутами є сукупність традицій, звичок, правил поведінки та ін., що є притаманним даному соціальному середовищу не з формальної (правової), а звичаєвої точки зору.

Висновки. Дослідження показали, що інституції виступають певними правилами різного типу із характерними для них особливостями для застосування у формальних і неформальних умовах. Встановлено, що перспективні напрями формування й розвитку інституційного середовища аграрної сфери виробництва, їх ідентифікація в частині набору та структури інститутів зайнятості доцільно вивчати крізь призму проблем розвитку ринку праці сільських територій.

Ключові слова: економічний розвиток, господарське середовище, аграрна сфера виробництва, інституції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Використання теорії інституціоналізму для пояснення суперечностей у розвитку української економіки, як і 120 років тому, зумовлено тими ж самими проблемами: трансформаційними перетвореннями в ринковій економіці під впливом посилення панування монополій та корпоратизації економіки, або те, що в сучасній економіці України називається формуванням кланово-олігархічної моделі ринку; наявністю соціальних суперечностей та посиленням впливу масових суспільних організацій і рухів – тоді робітничого і профспілкового, зараз – партій, громадських організацій, незалежних медіа, соцмереж тощо; необхідністю контролю громадськості над ринковим механізмом та демократичного реформування суспільних відносин; недотриманням ринковими агентами в умовах реальної економіки однієї із ключових вимог неокласичної теорії – абсолютної раціональності при прийнятті поведінкових чи господарських рішень. Як влучно відмічає Дементьев В. з цього приводу: «Якщо індивід є раціональним і має повну інформацію про умови і наслідки вибору, причини для існування інститутів відсутні.

Оскільки ж можливості індивідів щодо переробки інформації є обмеженими, з'являються причини для виникнення інститутів»; кризою неокласичної концепції саморегульованого потенціалу ринкового механізму та шкідливості державного втручання, наразі – це суспільна втома та певна деморалізованість окремих верств населення від завищених очікувань стосовно результатів трансформації командно-адміністративної економіки в ринкову за допомогою реформування, неспроможність неокласичної теорії пояснити разючі відмінності у результатах реформування економік країн, які мали однакові стартові (економічні) умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатний український вчений Вовканич С.Й. справедливо зазначає: «Інституціоналізм як науковий напрям поглиблює не тільки дослідження процесів суспільних трансформацій і структурної політики України, а й доповнює їх комплексністю соціогуманістичного захисту людини і нації в системі загальнолюдських цивілізованих відносин» [1]. Такої ж думки Радіонов Ю.Д.: «Інституціональна теорія допомагає збудувати єдиний та

цілісний механізм за умови застосування нових методологічних підходів до формування інституту бюджету, врахування специфіки соціально-економічних груп та їх зв'язків з інституційною структурою та напрямком еволюційного розвитку суспільства» [2]. Кредісов А.І та Білоус А.О. слушно нагадують, що інституціоналізм виник як концептуальний напрям економічної науки для усунення суперечності між прибутковими інтересами бізнесу та інтересами виробництва, а по суті – суспільства, громад [3]. Більше того, Кредісов А.І. цілком справедливо стверджує, що історія людського суспільства – це історія розвитку його економічних, політичних і соціальних інститутів, а їх взаємозв'язок і взаємозалежність постійно ускладнюються [4].

Сіденко В.Р., досліджуючи особливості оновлення глобальної інституційної архітектури, інституціями називає суб'єкти глобального регулювання (МВФ, Світовий банк, СОТ та ін.) [5], тобто організації. Такої ж думки і Бубенко П.Т. та Гусев В.А. Вчені, досліджуючи умови та фактори інноваційного розвитку, інститутами інноваційної інфраструктури називають державні та приватні організації: Держагентство з інвестицій та управління національними проектами, Держагентство з питань науки, інновацій та інформатизації, регіональні та галузеві інноваційні центри, технологічні та наукові парки при великих наукових установах і університетах, техно- та іннополіси, венчурні компанії, держкомпанії високих технологій [6]. Сердюк О.С., досліджуючи феномен подвійних організацій як негативний наслідок інституціонального переходу України, вважає, що формування нового інституційного середовища являє собою діалектику колективістських та індивідуалістичних інститутів [7].

Шпикуляк О.Г. та Лузан О.Ю. пропонують вважати інститутами формально і (або) неформально кодифіковані правила поведінки економічних агентів [8].

Бутко М.П. і Ревко А.М. серед усієї сукупності інститутів пропонують виділяти базові суспільні інститути: сім'ю, територіальну і громадську спільноту, економіку, державу [9]. Важливим узагальненням, який робить Нєбрат В.В., досліджуючи історичні етапи формування інституційного середовища української економіки, є ідентифікація ключових інституційних механізмів формування базових елементів підприємницького середовища – розвиток сільських і міських промислів із залученням найманих працівників та використання складних механізмів, поділом і кооперацією праці, орієнтованим на ринок

виробництвом; поширення мануфактур гетерогенного (розсіяного) типу та зародження органічної централізованої мануфактури у нових галузях виробництва;... концентрація земельної власності та розвиток високотоварного аграрного сектору з орієнтацією на європейський ринок;... поширення фермерського типу господарства;... розвиток торговельно-лихварської діяльності;... поглиблення територіального поділу праці, утворення більш стійких економічних зв'язків між окремими районами і містами, початок формування українського національного ринку; розширення масштабів та географії зовнішньої торгівлі [10].

На думку Геєця В.М., «здебільшого інститут сприймається як сукупність формальних (зафіксованих юридично), неформальних (зафіксованих у повсякденному праві, тобто у звичаях і традиціях) і спонтанно визначених меж, які структурують взаємодію індивідів в економічному, політичному і соціальному житті... Інститут виступає як спосіб узгодження частини і цілого, але у такий спосіб, що кожна частина (група) має риси системи та організаційну самостійність, яка не пов'язана з обов'язковою адміністративною підпорядкованістю, і забезпечує різного роду діяльність: з одного боку, громадську, а з іншого – господарську, і в цьому полягає одна з ключових особливостей реконструктивного розвитку...» [11].

Лагутін В.Д. пропонує не ототожнювати організації та інститути, і виділяє три групи інститутів: ринкові інститути – відкрита ринкова економіка, вільні ціни, конкуренція на ринках, приватна власність, контрактні зобов'язання; інститути стабільності – верховенство права, безпека прав власності, законність і правопорядок, захист прав споживачів, підтримка свободи контрактів, право інтелектуальної власності, захист трудових прав, захист конкуренції; інститути розвитку – розвиток конкуренції, стимулювання інновацій і високих технологій, трансформація заощаджень в інвестиції, спонукання бізнесу до модернізації та технічного переозброєння, безпечність інвестицій з боку приватних інвесторів, ефективність інституційних інвестицій [12]. На важливість інститутів розвитку вказує ще низка авторів, які зауважують: «Серйозного обговорення потребує питання про інститути розвитку, або інноваційну інфраструктуру... Для активізації присутності іноземних інвесторів і трансферу передових технологій в українському промисловому секторі необхідно створити спеціальне агентство з трансферу нових технологій – таке агентство, яке б, з одного боку,

приймало сигнали від бізнесу і передавало їх носіям передових технологій, а з іншого, надавало допомогу, спільно з іншими інститутами розвитку (інноваційними центрами, спеціальними банками...), у трансфері передових технологій» [13].

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням природи «інституцій» та «інститутів», однакостайність в їх розумінні відсутня, а характер їх вплив на аграрну сферу вимагає подальшого поглибленого дослідження, що і обумовило постановку завдання.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад суспільних інститутів, їх суті, стану, впливу на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження були поставлені завдання: проаналізувати засади суспільних інститутів, їх суті, стану, впливу на функціонування господарського середовища, дослідити шляхи формування критеріїв дослідження суспільних інститутів, їх суті, стану, впливу на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові роботи вітчизняних вчених із проблем удосконалення теоретико-методологічних засад суспільних інститутів, їх суті, стану, впливу на функціонування господарського середовища. У процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний, наукової абстракції, спостереження, рядів динаміки, середніх величин, індукції та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дребот О.І. та Гадзало А.Я. справедливо зауважують відмінність між категоріями «інститут» та «інституція»: «... Отже, в даному випадку важливо розрізнити інститут – як вид організації суспільної свідомості та діяльності з втіленням певних норм (інститут права, інститут власності, інститут використання природних ресурсів тощо) та інституцію – як структурну одиницю в суспільстві, призначену забезпечувати реалізацію певних норм (наприклад, органи державної влади, їх структури, підрозділи, самостійні формування, організації тощо)» [14]. А також пропонують класифікацію інституційного середовища, рис. 1.

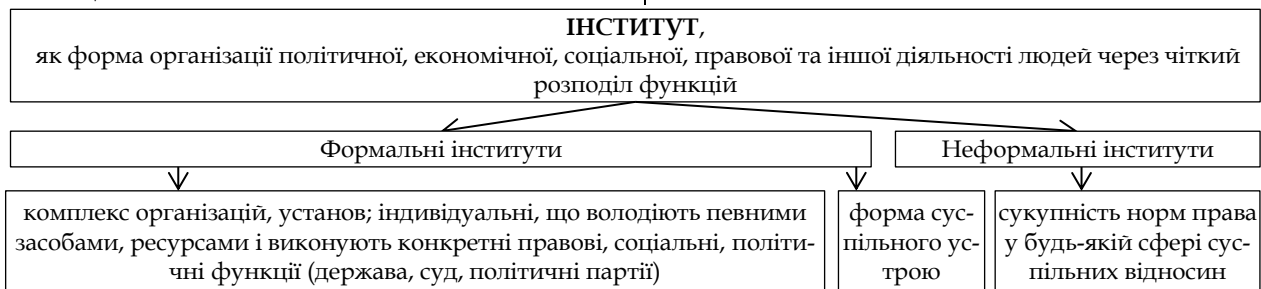

Рис. 1. Класифікація інституційного середовища

Джерело: побудовано на основі [14]

Попри аргументоване визначення категорій «інститут» та «інституція», важко погодитися із пропонованою класифікацією (рис. 1) – неформальні інститути як сукупність норм права у будь-якій сфері суспільних відносин. На нашу думку, норми права є інструментом формалізації суспільних відносин, тому їх не можна відносити до неформальних інститутів. Швидше неформальними інститутами є сукупність традицій, звичок, правил поведінки та ін., що є притаманними даному соціальному середовищу не з формальної (правової), а звичаєвої точки зору. Наприклад, неформальний інститут родинних зв'язків – літніх батьків дорослі діти забирають до себе додому або наймають службу догляду за місцем проживання батьків, а не оформлюють в будинок престарілих. Такий неформальний інститут притаманний для

країн традиційної християнської культури (православні й католики), натомість в країнах протестантської християнської культури переважає його протилежність. Або неформальний інститут гостинності – в Німеччині навіть самі близькі друзі не дозволяють собі спонтанних візитів без попередження, домовляючись про дату, час і місце зустрічі задовго наперед, натомість в Україні такі візити не вважаються чимось неприпустимим. Неформальний інститут релігійних привітань – різдвяне колядування. В християнській культурі України він є, а в християнській культурі РФ його немає.

Неформальні інститути притаманні не лише сфері побуту чи дозвілля, але й мають широке розповсюдження у виробничій сфері. Як справедливо відмічають Столярчук Н.М., Сергєєва Н.В. і Хіоні Г.О.: «Під

впливом неформальних інститутів відбувається реформування застарілих інститутів та утворення нових, що впливає на активізацію інвестиційної діяльності» [15]. Інший приклад – неформальний інститут довіри. Він є одним із найважливіших елементів ринкового механізму. З цього приводу Мандибура В.О. і Хижняк В.О. слушно зауважують: «Розглядаючи інститут довіри як якісно складне і системне явище соціально-економічного життя суспільства, можна стверджувати, що його функціонування у сфері забезпечення необхідної якості товарів і послуг, які задовольняють кінцеві потреби населення, з одного боку, є невід’ємною складовою процесу суспільного відтворення, а з іншого – найбільш пріоритетним і відповідальним напрямом діяльності бізнесу і держави» [16]. У країнах з високим рівнем та давніми традиціями ринкової культури (Західна та Північна Європа, США, Канада тощо) нерідко формальне закріплення угоди відбувається уже після її виконання, базуючись на глибокій взаємній довірі контрагентів. Натомість в пострадянських республіках в бізнес-середовищі має місце високий рівень взаємної недовіри [17]. Як справедливо відмічає Вишневський В.П.: «Інституціональна теорія, що ґрунтується на припущенні про людську поведінку, яка визначається нормами (насамперед, неформальними), має в пострадянських державах ширшу сферу застосування. Нині в багатьох з них домінує інститут взаємної недовіри економічних суб’єктів, а також між цими суб’єктами і представниками влади, наслідком чого є високі транзакційні витрати і перекручені товарні ціни» [18].

Її причиною є значні ризики невиконання навіть формальних угод. Це пояснюється наявністю неформального інституту бізнес-обману, який в кримінальному середовищі отримав назву «кидок». Підприємця або фізичну особу, які стали жертвою такого обману, зневажливо називають «лох». Парадоксально, але і дана лексика, і окремі цінності кримінальної субкультури не отримали відторгнення, а стали частиною лексики й світогляду багатьох людей, не пов’язаних із злочинним світом. Причиною поширення в пострадянському суспільстві традиції бізнес-обману, політичного шахрайства, прихованої і відкритої симпатії до кримінальної субкультури є низький рівень несприйняття пересічними громадянами таких негативних соціальних явищ, як брехня, корупція, крадіжки, несплата податків, зловживання ринковою владою, шахрайство, маніпулювання тощо. Поясненням цього є тоталітарне минуле,

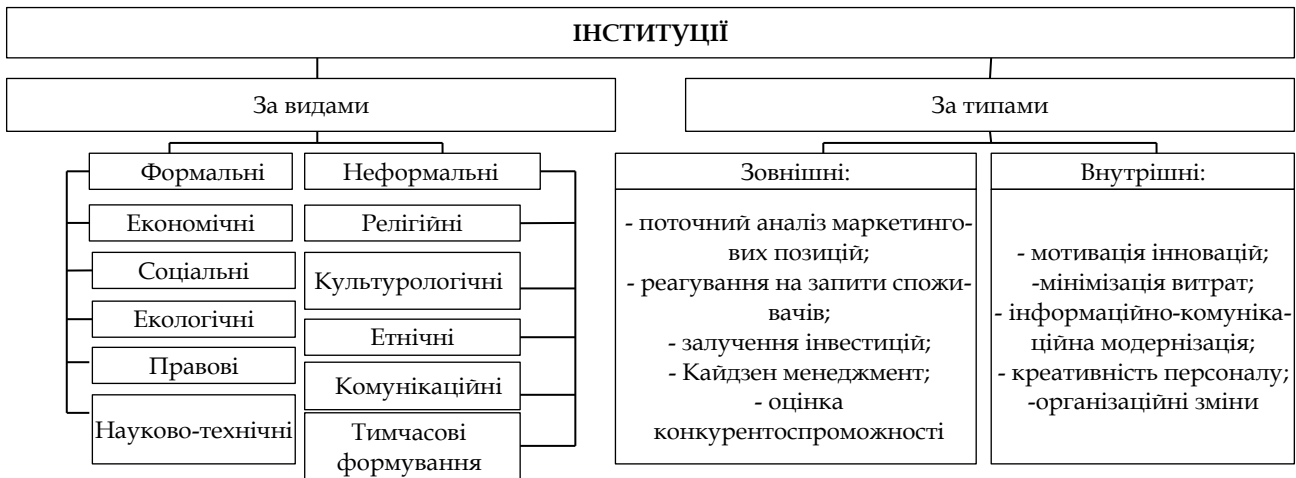
коли будь-який спосіб виживання вважався протестом проти негуманного комуністичного режиму, а тому якщо не вітався, то знаходив латентну емпатію. Недовіра значно посилилася масштабними аферами із залученням до їх проведення представників влади, що мали катастрофічні наслідки для заощаджень та добробуту населення, соціально-економічного розвитку країни: 1) банкрутство Ощадбанку СРСР, знецінення та втрата заощаджень радянських громадян; 2) багатомільярдна фінансова афера «МММ»; 3) численні фінансові афери та втрата вкладень у збанкрутілих інвестиційних фондах, комерційних банках, житлових довгобуддах тощо; 4) грабіжницька приватизація, яку в народі називали «прихватацією». Як справедливо зауважує Пустовіт Р.Ф.: «Великомасштабна корупція високопоставлених державних чиновників змушує підприємництво перекручувати фінансову звітність, істотно гальмує приплив іноземних інвестицій, перешкоджає соціально-економічному зростанню країни, руйнує довіру до владних і юридичних інститутів» [19]. Зверяков М.І. справедливо зауважує, що відсутність інституту довіри є одним із найсильніших факторів гальмування розвитку економіки: «З огляду на відсутність довіри, для підприємців різко звужується горизонт бачення перспективи. Зумовлені цим дефіцит довіри і високі ризики не дозволяють здійснювати довгострокові інвестиції та залучати приватних інвесторів (як вітчизняних, так і зарубіжних) до перспективних галузей. Скорочення конкретних строків господарського планування до 1-2 років не дозволяє підприємцям орієнтуватися на перспективні високотехнологічні виробництва, що вимагають довгострокових капітальних вкладень» [20].

На зв’язок формальних і неформальних інститутів вказує Столярчук Н.М., зауважуючи, що зміни в неформальних інститутах зумовлюють зміни у формальних: створюються нові інституції та інститути (регулятивні органи, організації, законодавство) [21].

Описуючи зв’язок інститутів та інституцій в умовах трансформаційних перетворень України, Бутко М.П. вважає, що головним завданням інституцій є організація життя суспільства та зменшення невизначеності у процесі децентралізації, а взаємодія інститутів та інституцій покликана сформувати інституційний механізм – сукупність взаємозв’язків між формальними і неформальними суб’єктами владних відносин, а також організаціями, що сприяють реалізації принципів демократичного врядування та координації

спільної діяльності на шляху до досягнення задекларованих цілей розвитку [22]. В наступному дослідженні Бутко М.П. фактично ототожнює інститути та інституції і пропонує їх класифікацію за типовими і видовими ознаками, рис. 2. Одним із найбільш точних

та вичерпних визначень категорій «інститути» та «інституції» є формулювання, яке пропонують Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та Лузан О.Ю.: «Інституції... слід розуміти як множинну категорію – сукупність інституцій (правил) та інститутів (організацій).

Рис. 2. Класифікація інституцій за типовими і видовими ознаками [23].

Джерело: розроблено автором

Проте у трактуванні визначення інституцій ми схильні до розуміння їх як правил гри, норм, а інститутів – як організацій, кодексів правил, установ, законів. Потрібно чітко розуміти, що інституції (правила, принципи, традиції, ментальність) у суспільному розвитку, ринковому механізмі приймають форму інститутів (власність, закон, організація, ..., регулювання...). Таким чином, інституції втілюються в інститутах, а інститути потребують інституцій для забезпечення адекватного потребам суспільства розвитку соціально-економічних формацій» [24]. З таким підходом погоджується Термоса І.О. Зокрема вчена зауважує: «На нашу думку, такий поділ і трактування є доцільним, адже організації функціонують в інституціональному середовищі й керуються у своїй діяльності звичаями, нормами, правилами, тобто їх діяльність коригують та обмежують інституції» [25]. Аналогічний підхід знаходимо у Яременко О.Л., який досліджуючи глобальні дисбаланси та новий протекціонізм, стверджує, що держава є інститутом, натомість правила, що регулюють надходження та витрачання коштів державою, є інституцією [26]. В такому ж напрямі розвиває ідею інститутів та інституцій Іванченко В.О. На думку вченого, «економічна категорія «інститут» залежить від категорії «інституція». Інституції – це правила, які впливають на поведінку учасників ринку, а інститути – це система правил і норм, що базуються на поєднанні різноманітних інституцій. Інституції можуть набувати різної форми й у суспільстві формувати різноманітні

інститути чи створювати різноманітні організації (підприємства, державні органи, суспільні організації), або можуть функціонувати у вигляді законів чи нормативно-правових актів чи інших правил» [27].

Зважаючи на роль аграрної сфери виробництва у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку українського суспільства, питання формування повноцінних аграрних інститутів набуває стратегічної ваги. Як справедливо зауважують з цього приводу Болдирева Л.М. та Шеремет О.О., «у системі інститутів національної економіки одним із найважливіших і найскладніших є інститут агропродовольчого сектора (АПС), який являє собою сукупність інститутів, що під впливом інституціональних чинників забезпечують розвиток сільської місцевості, продовольчу безпеку країни, валютні надходження від експорту агропродовольчої продукції, робочі місця, формують податкові надходження в бюджет, ведуть інвестиційну діяльність тощо» [28]. В даному контексті дуже слушним є зауваження Тітаренко Г.Б., яка зазначає: «Галузі агропромислового комплексу є стратегічними в економічній системі України в умовах кризи. Інноваційна система АПК є складовою національної інноваційної системи та зорієнтована на формування нової економіки країни, що ґрунтується на знаннях і забезпечує розвиток конкурентоспроможного виробництва... Збереження та розвиток інноваційної системи агропромислового комплексу залежить від рівня інституціонального забезпечення» [29].

Лопатинський Ю.М. та Кифяк В.І., досліджуючи умови та фактори розвитку аграрного сектору економіки на інституційних засадах, справедливо зауважують: «Розвиток аграрного сектора безпосередньо залежить від механізму створення умов функціонування, а саме: рівня його інституційного забезпечення, що характеризується кількістю та дієвістю задіяних інституцій. Отже, інституції є апріорними у середовищі розвитку національної економіки та виступають каркасом спрямовування дії факторів з метою забезпечення оптимального середовища розвитку аграрного сектора» [30].

Від швидкості формування та потенційного рівня ефективності інститутів аграрної сфери економіки залежать темпи її динаміки та рівень стійкості зростання. Так, Мамчур В.А. слушно зазначає, що основою поступального розвитку аграрного ринку слід вважати його структуровану і консолідовану систему інститутів та інституцій як конструкта формування інституціонального середовища взаємодії ринкових агентів [31]. Це ж стосується і аграрного підприємництва, яке, як слушно зазначають Малік М.Й. і Забуранна Л.В., є важливим аспектом відродження сільських територій в Україні, який пом'якшує соціальну напругу в сільських поселеннях [32, 33] та виступає однією із важливих умов їх сталого розвитку [34]. На роль інституціоналізму у становленні вітчизняного аграрного підприємництва вказує Прутська Т.Ю.: «Створення сприятливих умов для появи й успішного функціонування різноманітних форм підприємницької діяльності в аграрній сфері вимагає не тільки використання вже напрацьованих прийомів, а й пошуку нетрадиційних методологічних підходів. Одним із таких підходів є інституціоналізм як універсальна методологія міждисциплінарного характеру» [35]. Також на інституційний характер проблем формування та повноцінного розвитку аграрного підприємництва вказує колектив науковців ННЦ «Інституту аграрної економіки»: «Сучасний період вітчизняного аграрного буття дає підстави стверджувати, що головною проблемою розвитку підприємництва в аграрній сфері є інституціональне забезпечення – економічне та правове. Існуючі проблеми власності й підприємництва є найбільш значимими і впливовими, від стану їх вирішення залежить ефективність вітчизняної структури аграрної економіки, а також мотивації підприємців працювати на благо суспільства» [36].

Формування повноцінного інституціонального середовища є безальтернативною

умовою сталого, а отже збалансованого та спроможного до довгострокового стійкого зростання, розвитку аграрної сфери економіки. Як зазначає Сидорук Б.О. з даного приводу, «принципового значення у вирішенні проблеми збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу набуває необхідність формування та забезпечення дієвості базисних інститутів ринкової економіки, які стимулюватимуть удосконалення системи регулювання аграрного землекористування для того, щоб згладжувати суперечності, які виникають у процесі забезпечення збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу» [37]. Аналогічну точку зору щодо дефіциту повноцінних інститутів аграрної економіки, який негативно впливає на розвиток сільських територій знаходимо у Хвесика М.А. та Голяна В.А.: «За нинішнього інституціонального середовища забезпечити суттєве нарощування інвестиційних ресурсів неможливо. Тобто потрібні інституціональні зміни...» [38]. Такої ж думки Грицаєнко М.І., який стверджує: «Діюча система організаційно-економічних відносин у сільському господарстві характеризується розбалансованістю інтересів суб'єктів аграрного підприємництва, відсутністю необхідних інститутів, що сприяють розвитку його саморегулювання» [39].

Досліджуючи проблему фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної економіки, Білоченко А.М. також зазначає дефіцит відповідних інститутів: «... Одним з найактуальніших питань на сучасному етапі вирізняється розбудова дієвої та ефективної системи взаємопов'язаних інституцій і інститутів, за допомогою якої можна було б здійснювати належне фінансове забезпечення сталого розвитку вітчизняного аграрного сектору, господарюючих суб'єктів, що його формують, а також вдосконалити механізми інституціональної взаємодії між ними» [40].

Сільськогосподарська обслуговуюча операція небезпідставно вважається одним із найбільш дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності малих та середніх форм агробізнесу, а отже економічної сталості розвитку аграрного сектору економіку і сільських територій [41]. При цьому, як справедливо зазначають Корінець Р.Я та Малік М.Й.: «... Розгортання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації можливе лише за умови належного інформаційного забезпечення процесу... Важливим чинником формування системи інформаційного забезпечення кооперації є існування належних інститутів й інституцій (організацій), здатних забезпечити його діяльність під впливом

численних факторів – правових, економічних, соціальних, психологічних, культурних, морально-етичних тощо, а організацій – державних та недержавних».

Жук В.М. слушно вказує на загострення одного із ключових протиріч вітчизняної аграрної політики – відсутність послідовності з визначеністю, сприйняттям та реалізацією моделі аграрного устрою, зокрема розвитку сільських територій [43]. Вчений справедливо стверджує, що всупереч деклараціям про стратегію сталого розвитку сільських територій на практиці стихійно реалізується протилежна їй агрохолдингова модель розвитку, що неабияк дезорієнтує селянство, посилює його зневіру й послаблює необхідну реформам проактивність. Розв'язанню цих проблем має сприяти побудова моделі аграрної економіки, в якій трансформація неформальних інститутів селян і загалом інституційного середовища сільських територій відбувається у напрямі суттєвого посилення організаційної активності жителів сільських територій. На цю ж проблему інституційної незрілості українського селянства вказує Могилова М.М.: «... На сьогодні принциповою є оцінка об'єднаних територіальних громад на предмет їх інституційної спроможності до розвитку сільських територій всіх без винятку населених пунктів» [44].

Нарешті ми можемо говорити про важливу роль у забезпеченні сталого розвитку аграрної сфери виробництва та сільських територій, інститутів зайнятості. Як зазначає Токарчук Д.М., «зайнятість визначається як система соціально-економічних відносин у суспільстві з приводу участі працівників у функціонуванні виробничої та соціальної сфери економіки для забезпечення економічного розвитку держави й задоволення працівниками власних матеріальних і духовних потреб через фізичну та інтелектуальну працю як роботодавця, або за наймом на індивідуальній чи сімейній основі» [45]. Тому інститути зайнятості є ключовими елементами архітектури інституційного середовища ринку праці сільських територій. Наприклад, на прямий зв'язок несформованості інституційного середовища аграрного сектору економіки та недостатній рівень продуктивності праці в галузі вказує Вітвіцький В.В. Зокрема

вчений зазначає сильний негативний вплив на досліджуваний об'єкт (продуктивність праці в аграрному секторі економіки), несформованість інститутів зайнятості в аграрній сфері виробництва, ідентифікуючи наступні проблеми:

- високий рівень тіньової зайнятості (40%);
- відсутність (повної й достовірної) статистики зайнятості та зарплат;
- відсутність обов'язкових і професійних стандартів відповідно до міжнародних норм;
- відсутність національного і галузевих центрів продуктивності;
- відсутність реального соціального діалогу;
- відсутність стратегії соціально-трудових відносин [46].

На гостру проблему інституційного вакууму у сфері зайнятості сільських територій вказують також Бородіна О.М. і Прокопа І.В.: «... За даними Національної доповіді про людський розвиток, більш як у 44% сільських домогосподарств жоден з працездатних його членів не має постійного джерела доходів у вигляді заробітної плати, що свідчить про їх соціальне відторгнення, а більше половини працюючих у сільській місцевості зайняті некваліфікованою працею, що є ознакою їх низького статусу зайнятості» [47].

Висновки. Дослідження показали, що інституції виступають певними правилами різного типу із характерними для них особливостями для застосування у формальних і неформальних умовах. При цьому, на нашу думку, норми права є інструментом формалізації суспільних відносин, тому їх не можна відносити до неформальних інститутів. Швидше неформальними інститутами є сукупність традицій, звичок, правил поведінки та ін., що є притаманним даному соціальному середовищу не з формальної (правової), а звичаєвої точки зору.

Встановлено, що перспективні напрями формування й розвитку інституційного середовища аграрної сфери виробництва, їх ідентифікація в частині набору та структури інститутів зайнятості доцільно вивчати через призму проблем розвитку ринку праці сільських територій.

Література.

1. **Вовканич С.Й.** Префекти в системі децентралізації влади: новий інститут, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неінституціоналізму? *Регіональна економіка*. 2016. № 2(80). С. 18-33.
2. **Радіонов Ю.Д.** Інституціональна теорія як інструмент дослідження бюджету. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 14. С. 36-41.
3. **Кредісов А.І., Білоус А.О.** Державно-приватне партнерство: світовий досвід та його використання в Україні. *Економіка України*. 2016. №2(651). С. 4-15.

4. **Кредісов А.І.** Теоретичні підходи до дослідження етапів розвитку ринкової економіки. *Економіка України*. 2017. №9(670). С. 3-18.
5. **Сіденко В.Р.** Важкі дилеми оновлення глобальної інституційної архітектури. *Економіка України*. 2017. №4(665). С. 3-21.
6. **Бубенко П.Т., Гусев В.А.** Продовжуємо заговорювати інноваційний розвиток. *Економіка України*. 2016. №7(656). С. 82-92.
7. **Сердюк О.С.** Феномен подвійних організацій як негативний наслідок інституціонального переходу України. *Економіка України*. 2020. №6(703). С. 60-72.
8. **Штикуляк О.Г., Лузан О.Ю.** Розвиток інститутів інноваційної діяльності у формуванні інтелектуального капіталу: теоретичний аспект. *Економіка АПК*. 2013. №7. С. 92-98.
9. **Бутко М.П., Ревко А.М.** Особливості функціонування соціогуманітарного простору в умовах децентралізованого управління: досвід Польщі та уроки для України. *Економіка України*. 2019. №7-8(692-693). С. 71-88.
10. **Небрат В.В.** Формування національного підприємництва та зовнішньоторговельних зв'язків України (XVI–XVII ст.). *Економіка України*, 2017. №8(669). С. 73-85.
11. **Геєць В.М.** Ендогенізація розвитку економіки у вимірі рівноправності відносин держави, бізнесу та суб'єктів голосування. *Економіка України*, 2018, №7(680). С. 3-19.
12. **Лагутін В.Д.** Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. *Економіка України*. 2018. №9(682). С. 13-25.
13. **Бойко В.В.** Шляхи підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій в контексті зміцнення продовольчої безпеки держави. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2017. № 6. С. 117-123.
14. **Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В.** Моделювання оцінки інноваційної спроможності промислових підприємств. Збірник наукових праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». №1 (28). 2019. С. 280-289.
15. **Дребот О.І., Гадзало А.Я.** Інституціональне забезпечення природокористування: проблеми термінології. *Економіка України*. 2018. №5(678). С. 73-84.
16. **Столярчук Н.М., Сергеева Н.В., Хіоні Г.О.** Удосконалення інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 69-77.
17. **Мандибура В.О., Хижняк В.О.** Основна суперечність відносин споживчого ринку та шляхи її подолання. *Економіка України*. 2018. №3(676). С. 69-88.
18. **Mudrak R., Lagodiienko V., Lagodiienko N.** Impact of aggregate expenditures on the volume of national production. *Economic Annals–XXI*. 2018. №172(7-8). P. 44-50.
19. **Вишневський В.П.** Глобальна неоіндустріалізація та її уроки для України. *Економіка України*. 2016. №8(657). С. 26-43.
20. **Пустовійт Р.Ф.** Інституціональні фактори клептократичної економіки. *Економіка України*. 2015. №12(649). С. 26-38.
21. **Зверяков М.І.** Уроки ринкової трансформації в Україні. *Економіка України*. 2016. №8(657). С. 7-25.
22. **Столярчук Н.М.** Вплив соціально-економічних інститутів на розвиток обліку та внутрішнього аудиту інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2015. №9. С. 60-67.
23. **Бутко М.П.** Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу. *Економіка України*. 2017. №10(671). С. 49-64.
24. **Бутко М.П., Харченко Ю.П.** Інституціональні засади модернізації продуктивних сил регіонів України в умовах децентралізації управління. *Економіка України*. 2020. №8(705). С. 58-75.
25. **Малік М.Й., Штикуляк О.Г., Лузан О.Ю.** Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. №4. С. 86-93.
26. **Термоса І.О.** Формування складових детермінант інституціонального середовища економіки України. *Економіка АПК*. 2020. №8. С. 81-92.
27. **Яременко О.Л.** Глобальні дисбаланси та новий протекціонізм: інституційна гіпотеза. *Економіка України*. 2017. №5-6. С. 106-122.
28. **Іванченко В.О.** Організаційні засади функціонування інституту підприємництва в економіці. *Економіка АПК*. 2019. №9. С. 109-117.
29. **Болдирєва Л.М., Шеремет О.О.** Розвиток інститутів агропродовольчого сектору економіки. *Економіка АПК*. 2017. №9. С. 52-56.
30. **Титаренко Г.Б.** Інституціональне забезпечення системи державного регулювання інноваційного розвитку АПК. *Економіка АПК*. 2015. №8. С. 78-82.
31. **Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І.** Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах: [монографія]. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.

32. **Мамчур В.А.** Інституціональний капітал як конструкт розвитку аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2016. №5. С. 93-105.
33. **Малік М.Й., Забуранна Л.В.** Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України. *Економіка АПК*. 2015. №8. С. 5-14.
34. **Pivtorak V.S.** Institutional background of the development of small agricultural entrepreneurship. *Економіка АПК*. 2015. №2. С. 75-82.
35. **Іванченко В.О.** Посилення державного впливу на забезпечення сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 108-117.
36. **Прутська Т.Ю.** Інституційне забезпечення розвитку підприємництва в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2015. №2. С. 93-100.
37. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Луценко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін.]. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
38. **Сидорук Б.О.** Інституціональні складові в системі збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу. *Економіка АПК*. 2018. №1. С. 74-81.
39. **Хвесик М.А., Голян В.А.** Модернізація водогосподарської інфраструктури як фактор прискорення соціально-економічного піднесення сільських територій. *Економіка АПК*. 2014. №7. С. 121-126.
40. **Грицаєнко М.І.** Соціальний капітал у механізмі саморегулювання підприємницької діяльності в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2019. №8. С. 70-78.
41. **Білоченко А.М.** Теоретико-методологічні підходи до розробки інституціональної моделі фінансового забезпечення аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 92-101.
42. **Борщевський В.В., Магас В.М.** Сільськогосподарська кооперація: ринкові механізми розвитку. *Економіка АПК*. 2014. №10. С. 14-19.
43. **Корінець Р.Я., Малік М.Й.** Інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2016. №8. С. 61-70.
44. **Жук В.М.** Неформальні інститути селянства у моделюванні реформ та аграрної політики: теорія і практика. *Економіка АПК*. 2017. №9. С. 5-18.
45. **Могилова М.М.** Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. №5. С. 68-76.
46. **Токарчук Д.М.** Теоретична сутність соціально-виробничої системи зайнятості населення. *Економіка АПК*. 2013. №9. С. 98-104.
47. **Вітвіцький В.В.** Інституціональне середовище управління продуктивністю в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2018. №8. С. 107-116.
48. **Бородіна О.М., Прокопа І.В.** Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. *Економіка України*. 2018. №11-12 (684-685). С. 104-121.

References.

1. **Vovkanych, S.J.** (2016). «Prefects in the system of decentralization of power: a new institution, a modern institution (organization) or the development of neo-institutionalism in Ukraine?». *Rehional'na ekonomika*. №2(80), pp. 18-33.
2. **Radionov, Yu.D.** (2016). «Institutional theory as a tool for budget research». *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. Issue 14, pp. 36-41.
3. **Kredisov, A.I., Bilous, A.O.** (2016). «Public-private partnership: world experience and its use in Ukraine». *Ekonomika Ukrainy*. №2(651), pp. 4-15.
4. **Kredisov, A.I.** (2017). «Theoretical approaches to the study of stages of market economy development». *Ekonomika Ukrainy*. №9(670), pp. 3-18.
5. **Sidenko, V.R.** (2017). «Difficult dilemmas of updating global institutional architecture». *Ekonomika Ukrainy*. №4(665), pp. 3-21.
6. **Vubenko, P.T., Husiev, V.A.** (2016). «We continue to talk about innovative development». *Ekonomika Ukrainy*. №7(656), pp. 82-92.
7. **Serdiuk, O.S.** (2020). «The phenomenon of double organizations as a negative consequence of the institutional transition of Ukraine». *Ekonomika Ukrainy*. №6(703), pp. 60-72. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.06.060>
8. **Shpykuliak, O.H., Luzan, O.Yu.** (2013). «Development of institutes of innovative activity in formation of intellectual capital: theoretical aspect». *Ekonomika APK*. №7, pp. 92-98.
9. **Butko, M.P., Revko, A.M.** (2019). «Peculiarities of the functioning of the socio-humanitarian space in the conditions of decentralized management: the experience of Poland and lessons for Ukraine». *Ekonomika Ukrainy*. №7-8(692-693), pp. 71-88.
10. **Nebrat, V.V.** (2017). «Formation of national entrepreneurship and foreign trade relations of Ukraine (XVI-XVII centuries)». *Ekonomika Ukrainy*. №8(669), pp. 73-85.

11. **Heiets', V.M.** (2018). «Endogenization of economic development in the dimension of equality of relations between the state, business and voting subjects». *Ekonomika Ukrainy*, 2018, №7(680). S. 3-19.
12. **Lahutin, V.D.** (2018). «Institutions and economic mechanisms of stability and development of society». *Ekonomika Ukrainy*. №9(682), pp. 13-25.
13. **Bojko, V.V.** (2017). «Ways to increase the efficiency of realizing the potential of rural areas in the context of strengthening the food security of the state». *BIZNESINFORM*. № 6, pp. 117-123.
14. **Lahodiienko, V.V., Lahodiienko, N.V.** (2019). Modeliuvannia otsinky innovatsijnoi spromozhnosti promyslovykh pidpriemstv. [Modeling the assessment of innovation capacity of industrial enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats' «Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky»*. №1 (28), pp 280-289.
15. **Drebot, O.I., Hadzalo, A.Ya.** (2018). «Institutional support of nature management: problems of terminology». *Ekonomika Ukrainy*. №5(678), pp. 73-84.
16. **Stoliarchuk, N.M., Serhieieva, N.V., Khioni, H.O.** (2019). «Improving the institutional support of innovation and investment activities in Ukraine». *Ekonomika APK*. № 9, pp. 69-77. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909069>
17. **Mandybura, V.O., Khyzhniak, V.O.** (2018). «The main contradiction of consumer market relations and ways to overcome it». *Ekonomika Ukrainy*. №3(676), pp. 69-88.
18. **Mudrak, R., Lagodiienko, V., Lagodiienko, N.** (2018). Impact of aggregate expenditures on the volume of national production. *Economic Annals–XXI*. №172(7-8), pp. 44-50.
19. **Vyshnevs'kyj, V.P.** (2016). «Global neo-industrialization and its lessons for Ukraine». *Ekonomika Ukrainy*. №8(657), pp. 26-43.
20. **Pustovijt, R.F.** (2015). «Institutional factors of kleptocratic economy». *Ekonomika Ukrainy*. №12(649), pp. 26-38.
21. **Zvieriakov, M.I.** (2016). «Lessons of market transformation in Ukraine». *Ekonomika Ukrainy*. №8(657), pp. 7-25.
22. **Stoliarchuk, N.M.** (2015). «The impact of socio-economic institutions on the development of accounting and internal audit of innovation». *Ekonomika APK*. №9, pp. 60-67.
23. **Butko, M.P.** (2017). «Bifurcation state of the state-building core of Ukraine in the conditions of realization of the European integration course». *Ekonomika Ukrainy*. №10(671), pp. 49-64.
24. **Butko, M.P., Kharchenko, Yu.P.** (2020). «Institutional principles of modernization of productive forces of the regions of Ukraine in the conditions of decentralization of management». *Ekonomika Ukrainy*. №8(705), pp. 58-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.08.058>
25. **Malik, M.J., Shpykuliak, O.H., Luzan, O.Yu.** (2013). «Institutions and institutions in the development of integration processes in the agricultural sector». *Ekonomika APK*. №4, pp. 86-93.
26. **Termosa, I.O.** (2020). «Formation of components of determinants of the institutional environment of the economy of Ukraine». *Ekonomika APK*. №8, pp. 81-92. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008081>
27. **Yaremenko, O.L.** (2017). «Global imbalances and new protectionism: an institutional hypothesis». *Ekonomika Ukrainy*. №5-6, pp. 106-122.
28. **Ivanchenko, V.O.** (2019). «Organizational bases of functioning of institute of business in economy». *Ekonomika APK*. №9, pp. 109-117. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909109>
29. **Boldyrieva, L.M., Sheremet, O.O.** (2017). «Development of institutions of the agri-food sector of the economy». *Ekonomika APK*. №9, pp. 52-56.
30. **Titarenko, H.B.** (2015). «Institutional support of the system of state regulation of innovative development of agro-industrial complex». *Ekonomika APK*. №8, pp. 78-82.
31. **Lopatyns'kyj, Yu.M., Kyfiak, V.I.** (2014). *Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noi ekonomiky na instytut-sijnykh zasadakh: [monohrafiia]*. [Development of the agricultural sector of the national economy on an institutional basis: [monograph]]. Chernivets'kyj nats. un-t. Chernivtsi. Ukraine.
32. **Mamchur, V.A.** (2016). «Institutional capital as a construct of agricultural market development». *Ekonomika APK*. №5. S. 93-105.
33. **Malik, M.J., Zaburanna, L.V.** (2015). «Prospects for the development of entrepreneurial activity in rural areas of Ukraine». *Ekonomika APK*. №8, pp. 5-14.
34. **Pivtorak, V.S.** (2015). «Institutional background of the development of small agricultural entrepreneurship». *Ekonomika APK*. №2, pp. 75-82.
35. **Ivanchenko, V.O.** (2020). «Strengthening state influence on ensuring sustainable development of entrepreneurship in agriculture». *Ekonomika APK*. № 10, pp. 108-117. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010108>
36. **Pruts'ka, T.Yu.** (2015). «Institutional support for the development of entrepreneurship in the agricultural sector». *Ekonomika APK*. №2, pp. 93-100.
37. **Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil' s'koho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy.** (2014). [Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and prospects] / [Lupenko, Yu.O., Malik, M.J., Shpykuliak, O.H. ta in.]. NNTs «IAE». Kyiv. Ukraine.

38. *Sydooruk, B.O.* (2018). «Institutional components in the system of balanced use of land resource potential». *Ekonomika APK*. №1. S. 74-81.
39. *Khvesyuk, M.A., Holian, V.A.* (2014). «Modernization of water infrastructure as a factor in accelerating the socio-economic development of rural areas». *Ekonomika APK*. №7, pp. 121-126.
40. *Hrytsaienko, M.I.* (2019). «Social capital in the mechanism of self-regulation of entrepreneurial activity in agriculture». *Ekonomika APK*. №8, pp. 70-78. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201908070>
41. *Bilochenko, A.M.* (2021). «Theoretical and methodological approaches to the development of the institutional model of financial support of the agricultural sector.». *Ekonomika APK*. № 2, pp. 92-101. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102092>
42. *Borschevs'kyj, V.V., Mahas, V.M.* (2014). «Agricultural cooperation: market mechanisms of development». *Ekonomika APK*. №10, pp. 14-19.
43. *Korinets', R.Ya., Malik, M.J.* (2016). «Information support of agricultural service cooperatives in Ukraine». *Ekonomika APK*. №8, pp. 61-70.
44. *Zhuk, V.M.* (2017). «Informal institutions of the peasantry in the modeling of reforms and agricultural policy: theory and practice». *Ekonomika APK*. №9, pp. 5-18.
45. *Mohylova, M.M.* (2019). «Unification of territorial communities in Ukraine: prospects and risks for rural development territories». *Ekonomika APK*. №5, pp. 68-76. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905068>
46. *Tokarchuk, D.M.* (2013). «Theoretical essence of the social and production system of employment». *Ekonomika APK*. №9, pp. 98-104.
47. *Vitovits'kyj, V.V.* (2018). «Institutional environment of productivity management in the agricultural sector of the economy». *Ekonomika APK*. №8, pp. 107-116.
48. *Borodina, O.M., Prokopa, I.V.* (2018). «The future of Ukraine's rural sector - from extractive use to inclusive development». *Ekonomika Ukrainy*. №11-12 (684-685), pp. 104-121.

Abstract.

Lagodiienko V., Demchenko A. Public institutions: nature, state, influence on the functioning of the economic environment of the agricultural sphere of production.

Introduction. The development of the agricultural sector of the economy has a positive effect on increasing Ukraine's national GDP, as well as identifies some trends in the functioning of the economic environment of some regional socio-economic systems. Ensuring such development is due to the existing institutional environment, which has a positive impact on the sustainable development of the agricultural sector. The current state of the industry requires more active application of effective methods of stimulating economic development within the framework of existing institutional and neo-institutional theories.

The purpose of this article is to study of theoretical and methodological foundations of social institutions, their essence, state, impact on the functioning of the economic environment of the agricultural sector.

Results. The main functions of institutions in the modern economic system are specified. In terms of research methodology, the classification of institutions into formal and informal, as well as institutions of the first, second and third order is presented. Norms of law are an instrument of formalization of social relations, so they cannot be attributed to informal institutions. Moreover, informal institutions are a set of traditions, habits, rules of conduct, etc., which are inherent in this social environment not from a formal (legal) but customary point of view.

Conclusions. Studies have shown that institutions have certain rules of different types with their own characteristics for use in formal and informal settings. It is established that promising areas of formation and development of the institutional environment of the agricultural sector, their identification in terms of recruitment and structure of employment institutions should be studied through the prism of the problems of labor market development in rural areas.

Keywords: economic development, economic environment, agricultural sphere of production, institutions.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Лагодієнко В. В., Демченко А. М. Суспільні інститути: суть, стан, вплив на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 73-83.

Lagodiienko V., Demchenko A. Public institutions: nature, state, influence on the functioning of the economic environment of the agricultural sphere of production. Actual problems of innovative economy. 2021. No. 2, pp. 73-83.